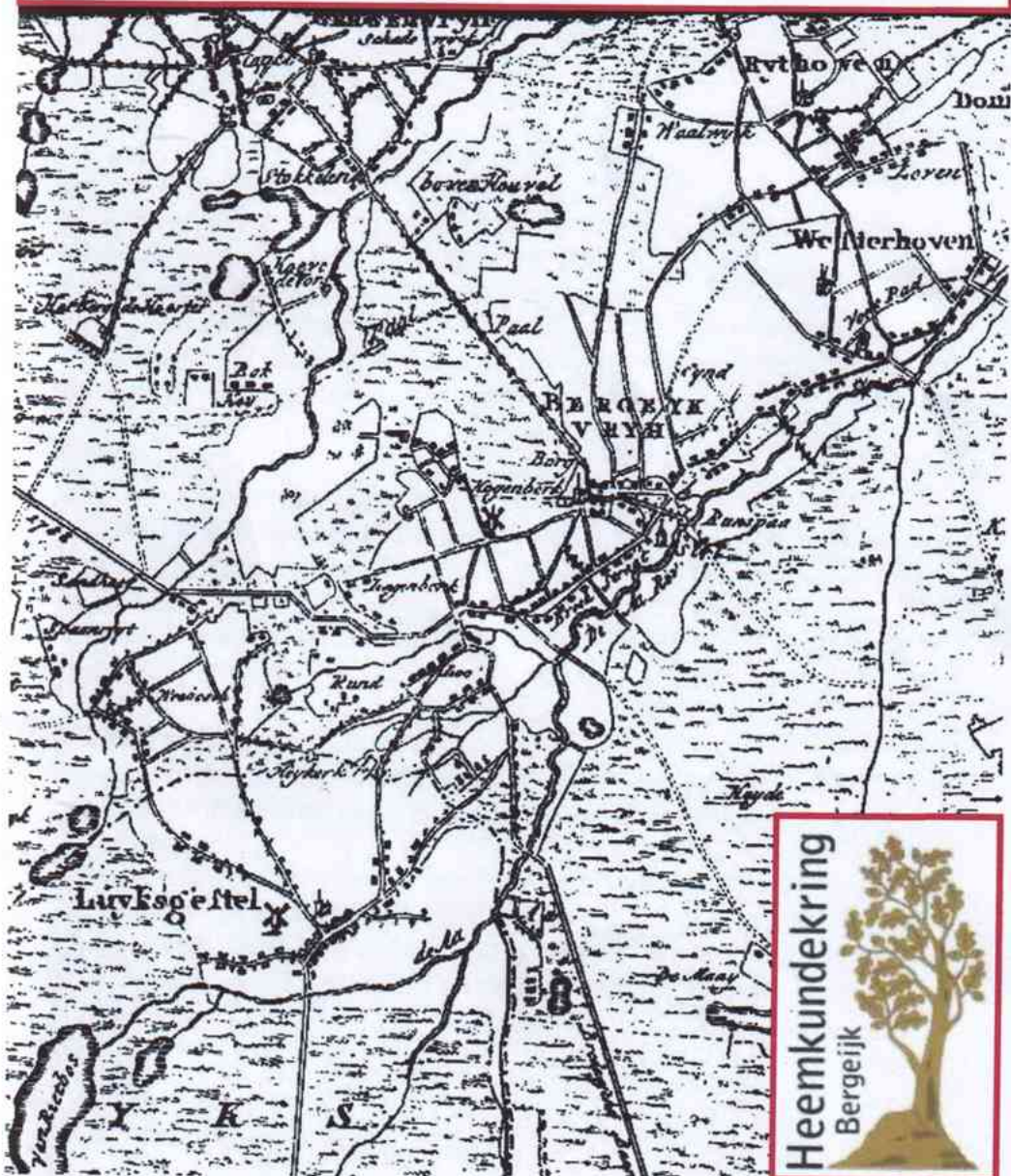

DE KEERSOPPER

Jaargang 13

Nr. 49

Maart 2018

Heemkundering

Bergeijk

DE KEERSOPPER

NR 49 maart 2018

TER INLEIDING

Tsjonge, dat waren barre tijden in Bergeijk. De parochie haalde de landelijke pers vanwege een godsdienstoorlog in zakformaat. Het scheelde maar een haar of de sterke arm kwam er aan te pas om pastoor Van Elderen uit zijn pastorie te halen, het bolwerk waarin hij zich, samen met zijn gediensstige Berta verschanst had. Onze redacteur Ad Tilborghs volgt de gebeurtenissen op de voet. En vergeet daarbij de tranen van juffrouw Berta niet. “Wij zijn zo diep vernederd...”

Wim van Dooremolen laat zijn licht schijnen over de halfbroers van meester Panken, de heren Fleerakkers. Getalenteerde Bergeijkse notabelen! Antoon Fleerakkers schreef een mis voor vier mannenstemmen, ‘opgedragen aan den weledelen heer Godefridus Matheus Raupp.’ Wim van Dooremolen is in het gelukkige bezit van de partituur en stelt ons in de gelegenheid de Sanctus mee te zingen. *Lento dolce* alstublieft.

Wie het Luyksgestels dialect meester is, zal met genoeg kennisnemen van de ontboezemingen daaromtrent van Jan van den Dungen. En van zijn gedicht. “Ik zeg oe, tot oewe leste snik blè-de ne Gèsselse, krek as ik.”

Enkele weken geleden maakte een bulldozer korte metten met het pand Maaij 1: een karakteristieke boerderij op een mooi stukje Bergeijks grondgebied, bekend als de Wetering. Onze medewerker Frits van der Heijden was er kind aan huis. Zijn opa Frans woonde er, diens zoon

Marinus en diens zoon Jac. De boerderij is nu verdwenen, maar een bijzondere gevelsteen is gered. Frits doet betekenis ervan uit de doeken.

En ten slotte: onze heemkundekring is nu de trotse eigenaar van een molen. Een heel mooie, zij het niet heel grote molen. Een perfect gemaakte reproductie van de Standaardmolen aan de Ekkerstraat. Schaal 1 op 34. Met engelengeduld gefabriceerd door de in 2016 overleden Bergeijkenaar Jack Linssen. Niet alleen de buitenkant maar ook het binnenwerk klopt tot op de millimeter. Het wachten is op een gelegenheid om het aan het volk van Bergeijk te tonen.

Onze redactie wenst u, als altijd, veel leesplezier.

*Cas van Houtert
(eindredacteur)*

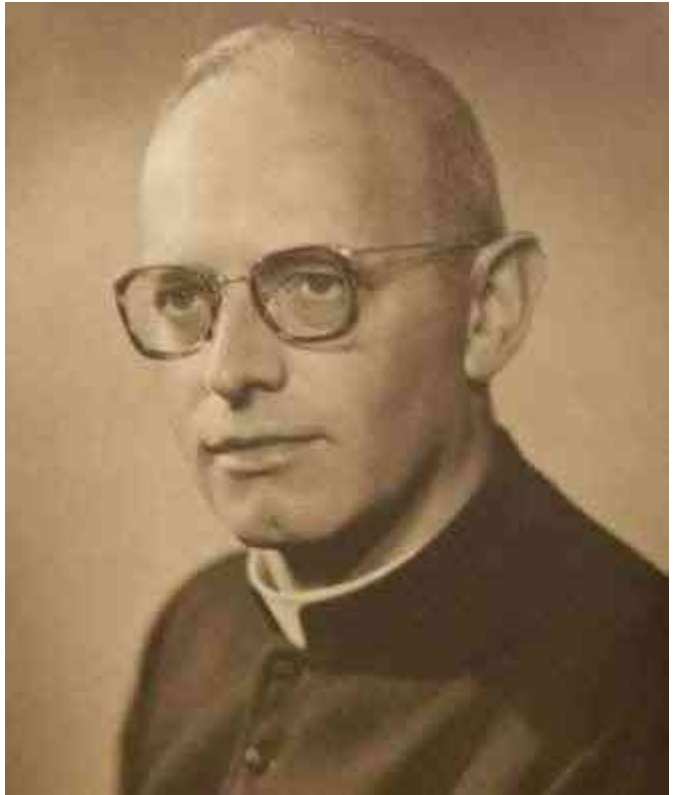
*Foto van de maquette
van Jack Linssen (nu
in de Heemkamer van
de Heemkundekring)
gemaakt door
Theo Antonis*

BERGEIJKSE GELOOFSPERIKELLEN

IN DE JAREN ZESTIG VAN DE VORIGE EEUW.

De zestiger jaren: De ‘wederopbouw’ is nagenoeg afgerond. De ene loongolf volgt op de andere. Er komt meer geld onder de mensen. Geleidelijk komen koelkast, wasmachine, telefoon en televisie in de huishoudens en de auto in het straatbeeld. De vrije zaterdag wordt ingevoerd. En het loonzakje afgeschaft. In die tijd doen de paprika en knoflook hun intrede, tegelijk met de Franse kaas. Dat was de tijd dat de jeugd voor het eerst uit haar dak ging voor rock-‘n-roll en beatmuziek. De vrouwenbeweging was in opkomst, studenten kwamen in opstand. Steeds meer nozems scheurden op hun brommertjes door het dorp.

De katholieke kerk stond in het teken van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Deze kerkvergadering was door paus Johannes XXIII bijeen geroepen. De bedoeling was onder meer de traditionele katholieke leer in een moderner jasje te steken. Dus ook in Bergeijk. De mis mocht voortaan in de volkstaal worden opgedragen; de priester stond tijdens de viering niet meer met zijn rug naar het kerkvolk, zoals tot

dan de gewoonte was. Er zou voortaan meer rekening gehouden worden met de wensen van de gelovigen. Het Nederlandse episcopaat onder leiding van kardinaal Alfrink was in die jaren zeer veranderingsgezind. Begin jaren zestig had bisschop Bekkers op televisie de pil al min of meer gesanctioneerd. Maar niet iedereen in het Vaticaan was vooruitstrevend. En ook niet de leidinggevendenden in de onderste echelons van de kerkelijke organisatie, de parochies. Zoals in Bergeijk.

Eind 1967 haalde Bergeijk de kolommen van veel landelijke kranten (de Telegraaf, de Volkskrant, de Tijd, Trouw). Want daar functioneerde een pastoor die wars was van alle vernieuwingen. Zijn naam: Gerardus Marinus Antonius van Elderen.

In 1965 had zich in de parochie op 't Hof al een actiecomité gevormd, dat protesteerde tegen wat men de 'autoritaire, ondemocratische, negatieve mentaliteit' van de pastoor noemde. Hij was overal tegen, tegen alle vernieuwing en tegen elk overleg. Hij stond op het standpunt dat hij de baas was en dat niemand zich met zijn zaken en met zijn herderlijk werk mocht bemoeien.

Het comité klopte aan bij Mgr. Bekkers, de toenmalige bisschop van Den Bosch. Deze stelde een onderzoek in, voerde tal van gesprekken, zowel met parochianen als met de pastoor zelf, kwam vervolgens tot de conclusie dat de situatie in de parochie onhoudbaar was en vroeg de pastoor ontslag te nemen of een andere functie in het bisdom te aanvaarden.

Maar pastoor Van Elderen bleef. Als een eik geworteld in de Kempische zandgrond. Hij wijdde zich aan wat hij als zijn grote levenswerk zag: de bouw van de moderne, kolossale St. Petruskerk. Daar had hij alles voor over. Dat moest zijn grote monument worden, daar mocht niemand anders zich mee bemoeien.

Mgr. J. Bluysen, de opvolger van Mgr. Bekkers, was zeker tien keer met pastoor Van Elderen gaan praten om hem tot iets meer soepelheid te bewegen of anders tot een ontslagaanvraag. Maar pastoor Van Elderen hield voet bij stuk met de steevaste koppige uitspraak; 'Ik doe het niet, want ik kan het voor mijn geweten niet verantwoorden.'

Maar de pressie uit de parochie werd met de dag sterker.

Onderhandelingen tussen het bisdom en de in opspraak geraakte pastoor waren vruchteloos. Zo weigerde de pastoor pertinent een huis in Oisterwijk en een pensioen van 15.000 gulden die hem werden aangeboden. Bisschop Mgr. Bluysen had hem in het najaar van 1967 formeel de wacht aangezegd. Kapelaan Nabuurs was voorbestemd om de nieuwe pastoor te worden. Maar Van Elderen weigerde zijn ontslag te aanvaarden. Hij ging in beroep bij de paus. Hij vocht de canonieke rechtmatigheid van zijn ontslag aan. En hangende de uitspraak van Rome weigerde hij (en met hem zijn huishoudster juffrouw Berta) de pastorie te verlaten. Hij had zelfs de steun van de burgemeester en de rijkspolitie ingeroepen om hem te beschermen tegen een mogelijke poging hem uit de pastorie (de ‘dienst-woning’) te zetten. Kapelaan Nabuurs werd daarom benoemd als waarnemend pastoor ‘*vicaris economus*’. Deze benoeming gaf hem alle rechten die ook een pastoor heeft.

29 december 1967 zou de dag zijn dat de nieuwe pastoor met enige luister in de parochie zou worden verwelkomd. De achtergronden, die bisschop tot zijn beslissing hadden gebracht, zouden worden weergegeven. Dat beloofde die vrijdagavond voor een stampvolle kerk te zorgen. De gelovigen werd gevraagd een kwartier voor tijd, dus om kwart voor zeven, binnen te zijn. Er waren 850 zitplaatsen en 150 staanplaatsen. De rijkspolitie kreeg opdracht een oogje in het zeil te houden. Deken A. Bertens van Valkenswaard verzocht tijdens de benoemingsrede de parochianen namens bisschop Bluysen om alleen de waarnemend pastoor te erkennen als degene aan wie de parochiële zorg was toevertrouwd. Ook gaf hij aan dat niet de brief van het plaatselijk actiecomité de reden tot ontslag van de 60-jarige pastoor Van Elderen was geweest. In de brieven die ook Mgr. Bekkers al ontvangen had, hadden de parochianen over een volslagen gebrek aan contact, communicatie en overleg met de gelovigen geklaagd. Pastoor Van Elderen miste enkele eigenschappen die een pastoor bij zijn taak dringend nodig had, aldus mgr. Bluysen. Deken Bertens vertelde de parochiegemeenschap ook ronduit dat Van Elderen tegen de uitdrukkelijke wens van de bisschop op de pastorie was blijven zitten.

Voor waarnemend Pastoor Nabuurs was het intussen behelpen met de huisvesting. Het kerkbestuur kon hem als twee vertrekken als woon- en verblijfplaats toewijzen. Later zou hij gaan huizen in een instructielokaal naast de pastorie.

Een jaar later, in november 1968, liet het secretariaat van het bisdom Den Bosch weten dat het beroep van pastoor G. van Elderen op de H. Stoel aangaande zijn ontslag als pastoor van de parochie H. Petrus te Bergeijk, door de *congregatio pro clericis* was verworpen. In een persoonlijk gesprek had bisschop Bluysen dit onlangs aan de heer Van Elderen meegedeeld. Deze was desondanks van mening dat de *congregatio* alleen had meegedeeld, dat zij een onderzoek had ingesteld en dat de H. Stoel dus nog niets had beslist. Dientengevolge had hij zich opnieuw tot de H. Stoel gewend.

Intussen was de verhouding tussen waarnemend pastoor Nabuurs en de buiten functie gestelde pastoor Van Elderen wel verhard. De landelijke pers berichtte eind december 1969 over een Bergeijk dat met een teveel aan pastoors kampte. Op 't Hof hadden ze er namelijk twee, schreef ze, en dat is één teveel. Pastoor Nabuurs droeg vanaf zijn entree het misoffer op aan het hoofdaltaar, terwijl zijn voorganger naar een zijbeuk was verwezen. De oud-pastoor deed daar dagelijks een kort misje. Maar de korte versie deed hij óók op zondag, en dat stoorde Pastoor Nabuurs. Voor veel parochianen was dat namelijk aanleiding om de eucharistieviering van de 'ex-pastoor' te prefereren boven de pontificale hoogmis van de nieuwe pastoor. Die verliep namelijk geheel conform de moderne aanbevelingen van het Kerkelijk gezag. Dat pastoor van Elderen geen preek hield, was nog tot daar aan toe. Maar dat hij niemand met de collecteschaal rond liet gaan, maakte de verstoring van de concurrentieverhoudingen in de parochiekerk compleet. De belangstelling voor het korte misje nam alsmaar toe. Eerst waren er vijftien mensen, toen zestig, en later soms wel honderdenvijftig. De oude pastoor deed zijn zondagsmis om tien uur; de 'ware' pastoor de zijne, die zeker drie keer zo lang duurde, om half elf.

Pastoor Nabuurs, die het faillissement van zijn parochie zag naderen, greep in. Hij nam op een gegeven moment de mis van pastoor Van Elderen in de

zijbeuk over. De oude pastoor verwees hij naar de pastorie. Pastoor Nabuurs raakte, omdat hij om half elf weer de gebruikelijke hoogmis moest celebreren, wel in tijdnood. Hij werkte evenals zijn ontslagen collega het stille misje in nog geen twintig minuten af. Na afloop ontstond buiten het kerkgebouw tumult, waarbij pastoor Nabuurs stelde dat hij het misje van Van Elderen niet als het vervullen van de zondagsplicht kon beschouwen.

Het ziet er naar uit - schreef een krant - dat het conflict in de Sint Petrusbanden-parochie van Bergeijk begin 1970 wordt opgelost. Het kerkbestuur voelde er veel voor de oude pastoor met de 'sterke arm' uit de pastorie te laten zetten, als hij niet vrijwillig aan de oproep om per 1 januari 1970 te verdwijnen, gevolg gaf. Maar Mgr. Bluysen voelde er niets voor de rechterlijke macht in te schakelen en de ex-pastoor op straat te zetten. 1970 was nog maar een paar dagen oud toen hij voor de zoveelste keer naar Bergeijk kwam om zijn standpunt in een toespraak tijdens de avondmis toe te lichten. De bisschop vertelde het kerkvolk dat de man zich nu eenmaal had vastgebeten in zijn vermeende rechten en dat hij zelf had besloten de zaak voorlopig maar te laten zitten. Om die reden zou het kerkbestuur voor pastoor Nabuurs een woning gaan zoeken. Op kosten van het bisdom. De nieuwe pastoor huisde namelijk nog steeds provisorisch tussen kerk en pastorie. Zijn twee kapelaans waren intussen in het dorp in een eengezinswoning ondergebracht.

De ontknoping van het drama kwam toch nog onverwachts. In de herfst van 1971 werd de heer Van Elderen ernstig ziek. Hij moest in het Sint Josephziekenhuis in Eindhoven worden opgenomen. Daar overleed hij op 4 december, 64 jaar oud, in het veertigste jaar van zijn priesterschap. De uitvaart vond plaats in de kathedrale kerk van Sint Jan in Den Bosch. Daags tevoren was hij tijdens de avondmis herdacht in Bergeijk. Het door de familie uitgegeven gedachtenisprentje vermeldde: Gerardus Marinus Antonius van Elderen, pastoor van de parochie van Sint Petrus Banden te Bergeijk.

Ad Tilborghs

JUFFROUW BERTA: DIEP VERNEDERD

Ook het landelijk dagblad de Telegraaf zat bovenop het nieuws over die dwarse pastoor te Bergeijk. Een journalist pakte – zoals hij scheef – meteen de telefoon en belde naar de pastorie van Bergeijk. Hij kwam bedrogen uit. Hij kreeg juffrouw Berta, de huishoudster van de ontslagen pastoor aan de lijn. ‘Wij zijn zo diep vernederd, dat wij met niemand meer willen praten!’ was haar commentaar. Zij snikte het uit - zoals die journalist optekende - en wees resoluut zijn

Juffrouw Berta, de huishoudster van de ontslagen Bergeijkse pastoor.
‘Wij zijn zo diep vernederd!’

verzoek om met de pastoor zelf te mogen praten van de hand. ‘Vernederd, diep vernederd zijn we. Het is toch verschrikkelijk wat er gebeurd is!’

De journalist liet het er niet bij zitten. Een paar uur later stond hij al tegenover juffrouw Berta aan de voordeur van de gloednieuwe pastorie. Zij had inmiddels haar tranen gedroogd, maar haar gezicht stond stuurs en afwijzend. ‘Mijnheer pastoor wil met niemand praten. Hij wil niet dat de bisschop later zal kunnen zeggen dat hij er een rel van heeft gemaakt.’

En vastberaden sloot juffrouw Berta de pastorale deur.

De journalist struinde daarna heel Bergeijk af op zoek naar iemand die hem aan meer informatie kon helpen. Aanvankelijk werd hij niet veel wijzer. Niemand in Bergeijk wist blijkbaar achternaam van juffrouw Berta, de huishoudster van de omstreden pastoor. Zij kenden haar alleen van zien,

als ze met haar onafscheidelijke sint-bernardshond boodschappen deed in het dorp.

Uiteindelijk kon hij ergens noteren dat vijftien jaar geleden, toen rector G. van Elderen van de 'Ruwenberg' te St. Michielsgestel tot pastoor in Bergeijk was benoemd, juffrouw Berta met hem was meegekomen. Over haar deden tal van karakteristieke anekdotes de ronde. Bijvoorbeeld: Op een koude, regenachtige, winderige dag liep een parochiaan juffrouw Berta met hond tegen het lijf. "Wat een weer... !" klaagde de man. Het antwoord van Berta sprak boekdelen: "Goe zat voor Bergeijk!"

Ad Tilborghs

In 1965 werd de oude Hofkerk aan de eredienst onttrokken en veranderde de trots van Bergeijk in een ruïne. Veel ging voorgoed verloren. Hier was ondanks protesten sprake van een heuse 'beeldenstorm van de 20^e eeuw'.

DE “NIEUWE” KERK OP ’T HOF (1964-1994)

Na de Tweede Wereldoorlog groeide de Nederlandse bevolking in een hoog tempo. Bergeijk bleef niet achter. Al snel begon het er naar uit te zien dat de oude kerk op 't Hof te klein zou worden. In 1953 had architect Jan Strik op verzoek van het bisdom Den Bosch al een plan gemaakt om de oude kerk te vergroten én te voorzien van een nieuwe toren. Maar inmiddels was ook het inzicht gemeengoed geworden dat aan een middeleeuws erfgoed niet zondermeer verbouwd mocht worden. De plannen tot uitbreiding en restauratie van de eeuwenoude parochiekerk gingen uiteindelijk van tafel. De bisschop van Den Bosch besloot op 21 februari 1961 tot bouw van een compleet nieuwe kerk. De opdracht hiervoor ging op 24 mei 1961 opnieuw naar de architect Jan Strik. Deze architect was niet de eerste de beste. Zo ontwierp hij in die tijd de kerk in Overloon, die is opgenomen de Top 100 Nederlandse monumenten 1940-1958. Die kerk heeft intussen zelfs de status van rijksmonument gekregen. Strik kwam met een moderne kerk en een vrijstaande klokkentoren op de

proppen. De bouw bleef een Bergeijkse aangelegenheid: Bouwbedrijf Moeskops werd op 22 augustus 1963 de bouw gegund.

Op 9 mei 1964 werd de ‘eerste steen’ gelegd. Dat gebeurde volgens een toen voorgelezen ‘oorkonde’ door de ‘bouwpastoor’ Gerardus M.A. van Elderen in het begin van het 11^e jaar van zijn pastoraat, in bijzijn van zijn kapelaan Josephus van Bree en zijn vaste assistent pater Gerardus Peeters. De inwijding van de nieuwe kerk vond het jaar daarop plaats. Het oude kerkje werd hierna nog maar sporadisch gebruikt voor liturgische vieringen.

In de jaren 1980 -1990 ontkwam ook Bergeijk niet aan de ontkerkelijking. Het aantal kerkgangers werd steeds minder. De moderne nieuwe kerk was te groot en de inmiddels prachtig gerestaureerde oude kerk kon weer opnieuw als parochiekerk in gebruik worden genomen.

In 1994, dertig jaar na de inwijding, werd de ‘nieuwe’ parochiekerk gesloopt. Een supermarkt kwam er later voor in de plaats. De vierkante losstaande toren mocht blijven staan. Begrijpelijk. Bergeijk had namelijk geen kerktoren meer sinds de oude in 1650 was ingestort.

Ad Tilborghs

DE TALENTVOLLE HALFBROERS VAN MEESTER PANKEN .

Als in Bergeijk de naam Panken valt, gaat het steevast over ‘de meester’. Begrijpelijk, aangezien Peter Norbetus Panken , alias Meester Panken (1819-1904), Bergeijk en verre omgeving zeer aan zich verplicht heeft met zijn activiteiten op geschiedkundig, heemkundig en literair gebied. Interessant is dat Panken ook nog enkele halfbroers had, die aandacht verdienen. Nadat zijn vader in 1823 was gestorven, hertrouwde zijn moeder, Antonia Willems uit Bergeijk, met Arnoldus Fleerackers. In 1826 ruilde het gezin Duizel voor Bergeijk, waar het introk bij Antonia’s vader, Pieter Willems op Bergeijk ’t Hof. Uit het huwelijk kwamen drie zonen voort, Johannes Ignatius, (geboren in 1827), Peter Franciscus, in de wandeling Frans geheten (geboren in 1831) en Peter Antonius, kortweg Anton, (geboren in 1834).

Arnoldus Fleerackers (1796-1859), oud-priesterstudent en aanvankelijk nog onzeker over zijn beroepskeuze, maakte naam en carrière in Bergeijk en zou uiteindelijk tot de notabelen behoren. Van hem zijn de volgende ‘stappen’ bekend: in 1830 treffen wij hem in de paardenhandel. Hij voorzag ingekwartierde militairen van een passend rijdier. In 1833 is hij herbergier van “De Keizer”. In 1842 vinden we hem in de kring van de scholencommissie, naast burgemeester P. Aarts en dokter Raupp. Hij is dan al een man van aanzien dus. In 1844 wordt hij kerkmeester. En in 1846 gemeenteontvanger.

Ook zijn zoons deden van zich spreken. Frans verdiende de kost als ontvanger van accijnzen en als vertegenwoordiger van een verzekeringsmaatschappij. Hij was zeer actief in het verenigingsleven: lid de fanfare, van het kerkkoor, het Sint Jorisingilde en boogschutterij “De Menapier” (een gezelschap dat zijn naam ontleende aan een Keltische volksstam). Zijn broer Antoon was onderwijzer in Dommelen en gemeenteontvanger, maar schreef geschiedenis als volbloed musicus. Hij was directeur (dirigent) van de fanfare van Bergeijk, ‘De Echo der Kempen’, muziekleraar en.... componist.

M I S

VOOR VIER MANNENSTEMMEN,

GEVOLGD DOOR VIER ANTIPHONEN

(Alma, Ave, Regina en Salve),

OPGEDRAGEN AAN DEN WELLEDELEN HEER

GODEFRIDUS MATHEUS RAUPE,

Medicine Doctor en Heelmeester te *Besseyt*, was lid van de provinciale commissie van Geneeskundig
Onderzoek en Toezigt en der Provinciale Staten, Ridder der orde van
den Nederlandschen Leeuw, enz.

—••••

P. A. FLEERAKKERS,

ONDERWIJZER TE DOMMELEN.

Basso II.

Te Eindhoven, bij M. F. VAN PIERE, 1858.

Gedrukt volgens de Wet.

Bij het overlijden van dokter Raupp, in 1858, schreef Antoon een vierstemmige Mis, samen met enkele antifonen. ‘*Lento Dolce*’ en ‘*Andante Sostenuto*’ schreef hij in de partituur. Wat staat voor ‘lieflijk langzaam’ en ‘met plechtige wandelpas’ De partituur werd uitgegeven door Van Piere in Eindhoven. In het boek ‘125 jaar Van Pierementen, om de cultuur en om de krenten’ van de historicus F. van Puijenbroek lezen we daarover het volgende:

“Van Piere, uitgever van boekwerken en bladmuziek, verzorgde in 1858 de uitgave van een *Mis voor vier mannenstemmen, gevolgd door vier antiphonen*, op toon gezet door P. A. Flearackers, onderwijzer te Dommelen. De muziek was gedrukt op het instituut voor doofstommen - zoals dat toen heette - te St. Michielsgestel. In een prospectus verwees de uitgever naar beoordelingen in de Meijerijische Courant, het dagblad De Tijd en de Noord-Hollandsche Courant. Die verklaarden dat de koorgezelschappen de mis „gemakkelijk uit te voeren, liefelijk voor het gehoor, zedig bedaard en zuiver” zouden vinden. Vooral kon men er mee ingenomen zijn dat de toonzetting „naar het Gregoriaansch trekt en er

The image shows a page of a musical score for a four-part men's choir. The title is "Sanctus." and the tempo is marked "LENTO DOLCE". The lyrics are in Latin: "Sanctus, sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Ple-ni sunt cae-li et ter-ra glo-ri-a glo-ri-a ta-a. Hosanna, Hosanna in ex-celsis, in ex-celsis, in ex-celsis. Hosanna, Hosanna in ex-celsis. Hosanna. Hosanna in excel-...". The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like "Cresc." and "Dim.". A section titled "Gloria." is marked "ANDANTE SOSTENUTO" and "TERTIO". The lyrics for this section are "Be-ne-dictus qui ve-nit qui ve-nit in nomine Domi-ni. Benedictus qui ve-nit, benedictus qui ve-nit, benedictus qui ve-nit in nomine Domi-ni."

gelukkig niet van die losse, lichtzinnige en praalzieke maten in te vinden zijn, die naar opera-partituur rieken en uit een of ander concertstuk gekaapt zijn”. Ondanks deze gunstige recensies moet gezegd worden dat weinig kerkkoren zich tot de uitvoering van de mis geroepen voelden.

De gebroeders Fleerackers was geen lang leven beschoren. Op 3 maart 1861 maakte Antoon, tijdens zijn laatste concert van zijn fanfare, bekend dat zijn broer Frans aan een ernstige ziekte leed. Hij zou diezelfde maand (op 15 maart), slechts 29 jaren oud, overlijden. Ook Antoon zelf stierf jong, in januari 1863, pas 28 jaren oud.

Kerkinterieur 1950. Probestel Koor en Orgel.

Rijke beschikking van ligen en bouwerk.

Antoon verbleef de laatste maanden in het huis van meester Pankens broer Piet, het Pankenhuis (op't Hof nabij het doktershuis van dokter Raupp.) Zijn naam zou in Bergeijk nog lang de ronde doen. In zijn testament liet hij een fundatie na aan de kerk van Bergeijk: fl.1000 voor de aanschaf van een orgel. De wens dat de kerk van Sint Petrus Banden over een goed orgel zou beschikken, leefde al langer. In 1855 hield kerkmeester R. Keunen een warm pleidooi ter zake. Maar het kerkbestuur – zo lezen wij in de *Memoriale* van pastoor J. Somers – vreesde dat de aanschaf van ‘een sterk

en deugdelijk orgel zulk een hoge prijs zou vragen dat er niet genoeg intekenaars voor gevonden konden worden'. En dus kwam het er niet van. De duizend gulden van Anton Fleerackers werden in 1864 belegd (in effecten en Weense obligaties van 2,50%). In 1780 kwam de aankoop van een orgel opnieuw ter sprake. Het kerkbestuur besloot wederom "het maken van een orgel voor onbepaalde tijd uit te stellen omdat de kosten niet kunnen bestreden worden."

Dan, in 1888, was het zover. Meester Panken schreef in zijn dagboeken: "Op 27 april 1888 is hier op twee karren van het spoor van Valkenswaard een nieuw orgel aangevoerd, te Dordrecht aangekocht voor het legaat en interesten van mijnen halven Broeder". "Donderdagmiddag 13 december begon den orgelmaker van den Bijlaart met de plaatsing van het orgel in de kerk (het inwendige van de kerk was toen voltooid)." De foto van 1950 toont de plaats van het orgel. Op zondag 23 december bespeelde de eerste organist, de 19-jarige Jos Lommelaars, het orgel tijdens de mis. Voor de parochianen was het

genoegen niet geheel gratis, aangezien de eerwaarde heer pastoor zich gedwongen had gezien het 'kerkegeld' voor gezongen missen ('zingende missen' heette dat destijds) met tien cent te verhogen.

Als Antoon Flerackers nog geleefd had, zou hij, 53 jaar zijnde, volop genoten hebben van het orgelspel in de vernieuwde kerk. Hij zou ook vast en zeker de mis, die hij in 1858 componeerde, van een orgelpartij hebben voorzien.

Toen de kerk in 1893 met twee traveeën verlengd werd, werd het orgel naar de westgevel verplaatst en uitgebreid. Het instrument bleef ruim 50

jaar in gebruik. Het werd uiteindelijk door een orgel van de Gebroeders Vermeulen in Weert vervangen. Dat vond een tragisch einde toen de parochie naar de nieuwe kerk verhuisde en het orgel aan totale verwaarlozing prijs gaf.

Uiteindelijk is alles goed gekomen, getuige de aanwezigheid van het prachtige Maarschalkerweerd-orgel waarvan de fraaie klank én de elegante bouw door orgelliefhebbers hooglijk gewaardeerd wordt. Anton Flerackers hoeft zich niet meer om te draaien in zijn graf.

Wim van Dooremolen.

GÈSSELS: EEN ‘DIALECTEILAND’ IN BRABANT

"Iedere taal is schoon voor wie luisteren kan. Want in elke taal zingt de gedachte van een volk en de ziel van een mens, en die muziek is universeel."

Johan Daisne Vlaams schrijver 1912-1978

Het Luyksgestels vormt weliswaar in het (huidige) Brabantse dialect een soort ‘dialecteiland’ maar in breder verband vertoont het veel overeenkomst met de dialecten van een groot gebied dat historisch gezien, grofweg gezegd, binnen de grenzen van het vroegere hertogdom Brabant valt en nu de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant betreffen.

In Noord-Brabant is dit dialect-onderdeel vrijwel geheel uitgestorven. Luyksgestel (Luiks–Gestel of zo men wil Loons-Gestel) behoorde eertijds als een enclave tot het Graafschap Loon, later overgegaan in het Prinsbisdom Luik. Het kwam als laatste gemeente (1818) van de provincie Antwerpen bij de provincie Noord-Brabant.

Hoewel nog weinigen het dialect spreken, zijn er toch enkele klankverschijnselen die in de streek als kenmerkend voor het Gèssels worden aangevoeld. Het meest opvallende is ongetwijfeld de zogenaamde *glottisslag* of *stemandploff*. Een klankeigenaardigheid die in onze streek nog uitsluitend in Luyksgestel voorkomt. Ook in Retie (B.) gelegen onder Postel valt deze bijzondere klankvorm nog te beluisteren. De ‘K’ (en veel minder de ‘T’) wordt binnen een woord door een sterk ingezette, ploffende klank vervangen. Die klank wordt diep in de keel, in het strottenhoofd, waar zich de stembanden bevinden, gerealiseerd.

Luyksgestelse mensen zeggen dus niet ‘bakker’ maar ‘ba??er’, niet ‘suiker’ maar ‘sui?er’. *“Brood van d’n ba??er, met sui?er is le??er”*

Een ander, ruimer verspreid verschijnsel is het grotendeels inslikken van een onbeklemtoonde eindlettergreep. Wat overblijft is een verzwakte voorafgaande medeklinker en een sterk door de neus uitgesproken of genasaleerde klank. Denk maar aan maand (moand), molen (meule). Verlenging onder invloed van vooral st, ns, rs en cht komt zeer vaak voor: gast wordt als gâast uitgesproken, kans klinkt als kâns, dwars als dwèrs, gracht als grâacht.

Tenslotte is er de inschakeling van een j voor de lettergreep gevolgd door een t of d: paard wordt al ‘pjèrd’ uitgesproken.

Ne Gèsselse mens

Es ge ooit op 't Boscheind in de wieg bent gestopt,
op de Rijt of op Sengelsbroek verjaorde.
Of ge oew brood in de Straot in de spekpan het gesopt,
dan kande nooit erreges anders mir aorde.
Wie op de Gèsselsen herd z'n kruis?(k)e hi gemoakt,
in de Hutten meej de mand is goan visse.
Of wie in de Gaogelputte dur 't ijs is gezakt,
die kan ons tōrrep noit mir misse.
Ik zeg oe, tot oewe leste snik:
Blè-de ne Gèsselse, krek as ik.

Wie ooit in de Kerkstraat of op de Vlieterdijk,
z'n urste poar schoewn hi verslete.
Of dur ne waokhond daor achter op de Lommensedijk,
zonne zulder uit z'n broek is gebeete
Wie ooit stond - meej z'n centjes vaast in de hand,
naost café D'n Hoek be Merie van Tieste.
Of vur z'n vriendinne?(k)e d'r urste kadoo?(k)e kocht,
in 't winkeltje van Joosten Driekske.
Ik zeg oe, tot oewe leste snik:
Blè-de ne Gèsselse, krek as ik.

Want hedde net as ik in de Berge oit maastebölle?(k)es geropt,
of op de kermis in Lommel gevochte.
Hedde op d'n Erdsbol van elzen 'n fluitje gemokt,
wellicht in Gaast Misters oit bieze gevlochte.
Bende in de Meeren wel es langs 'n hoimijt gekuierd,
of op de Krausboom de koei daor getuierd.
Oew hart blè dan wa vlugger sloan,
Es ge ôk wel 'ns over 't Huukske bent gegoan.
Ik zeg oe, tot oewe leste snik:
Blè-de ne Gèsselse, krek as ik.

En wor ge ooit terecht kumpt, ge zit stil en verdwaasd,
te drome van geel korrehalme.
Van hiksters en eejkhorens, bèi ons in de maast,
wor ge ons grote klok hurde galme.
Onthou dan di dörp is 't schonst en de meskes 't knapst,
de waaije 't gruuunst en de locht er 't blauwst.
En de veugel?(k)es zingen er um 't hogste
Durrum kunde nie anders,
Ge blèft krek as ik
Ne Gèsselse, tot oewe leste snik

Jan van den Dungen. (Uit Luyksgestel!)

DE PEILSTEEN VAN MAAIJ 1

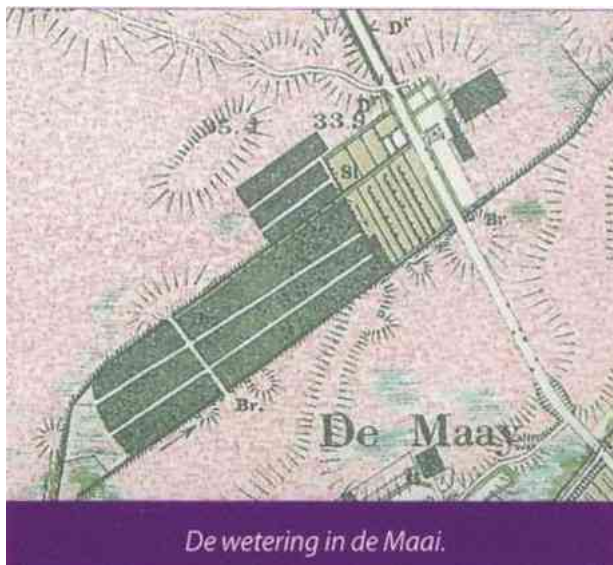
Onlangs is de boerderij Maaij 1 van de aardbodem verdwenen. Vorig jaar had de eigenaar een sloopvergunning aangevraagd. De foto hieronder, van Jacques Mandigers, is dus al geschiedenis geworden. De boerderij is verdwenen; de bijzondere gevelsteen, op de foto zichtbaar onder tussen het eerste en tweede stalraam van links, is gered.

Maar eerst een stukje geschiedenis .

Tot 1850 lag hier een grote heidevlakte. Volgens P.N. Panken besloot de gemeenteraad in 1848 om *“in de heide ter rechterzijde van de weg naar de Barrier eene wetering of vloeiveide aan te leggen”*. In 1854 was het eerste gedeelte klaar en in gebruik genomen. Al in 1855 besloot de gemeente om de wetering publiekelijk te verkopen en kwam zij in eigendom van de weduwe G. Aarts. Later werd zij overgenomen door haar schoonzoon Jan Rombout Keunen.

Burgemeester Aarts liet tegenover de wetering een eenzaam gelegen en alleenstaande boerderij bouwen. In welk jaar is niet exact bekend, vermoedelijk 1859/1860. De woning was bestemd voor de man die het onderhoud en het beheer van de wetering deed. De boerderij kreeg de toepasselijke naam de “Heiproef”. Er was ook een herberg in gevestigd.

De naam van de weg was vroeger Neerpelterdijk: een verbindingsweg tussen Bergeijk, de Barrier en Neerpelt. Daarom zullen er geregeld mensen aangelegd hebben die onderweg waren van Bergeijk naar Neerpelt. In 1947 veranderde de gemeente de naam van het eerste deel van de weg tot een paar honderd meter voor de boerderij in Burgemeester

Aartslaan. Het tweede deel tot aan de Luikerweg ging Maaij heten. Op 22 augustus 1874 brandde de boerderij geheel uit. De toenmalige pachter was Arn. Monten. De meeste meubelen, graan en dergelijke waren niet verzekerd. Het huis zelf was bij de 's Bossche Maatschappij verzekerd voor fl. 800,00 aan brandschade. Panken noteerde in zijn dagboek: *Dewijl in de waterloop bij het brandende huis nogal wat water bekomen was, heeft de brandspuit de vlam zover gestuit dat schier alle muren, schoorsteen enz. staande bleven en de pachter A. Monten, met vrouw en 4 kinderen, daarin weder onverwijd huisde. Het gebouw werd zo ras mogelijk hersteld.*

Er hebben diverse families in de boerderij gewoond. In 1937 verhuisde mijn opa Frans van der Heijden met de nog thuiswonende kinderen vanuit Aalst naar de boerderij. Daarna woonde er zijn zoon Marinus en diens zoon Jac. tot aan de verkoop nu.

Nu de steen; die is vermoedelijk met de bouw van de boerderij aangebracht om een hoogtepeil in de omgeving te hebben.

*De initialen in
de steen zijn :*

**34 PV 67
M CM
boven AP**

De letters P V staan voor Peil Vlak. Dit betekent dat de onderkant van de sparing, het peilvlak, op 34,67 m boven Amsterdams Peil ligt. Het Amsterdams Peil was het *Stadtspeyl* dat in 1684 werd vastgelegd. Het was het gemiddelde vloedniveau van het IJ tussen september 1683 en september 1684 en dus een hoogwaterniveau. Het peil werd vastgesteld op *negen voet en vyf duym* (= 2,67689 meter) beneden de Zee Dyks Hooghte. Die hoogte werd aangegeven door middel van een groef in een merksteen. Acht van deze stenen werden aangebracht in sluisen in Amsterdam. Nu is er slechts een van over in de monumentale Eenhoornsluis (Korte Prinsengracht te hoogte van de Haarlemmerdijk). In 1860 werd ter vergelijking het AP overgebracht naar andere gebruikte peilen. Hierbij bleek echter een fout te zijn ontstaan. Dit werd bij de Eerste Nauwkeurigheidswaterpassing van 1885 tot 1894 gecorrigeerd (genormaliseerd). Vanaf 1891 werd het ter onderscheid verbeterde peil NAP (Normaal Amsterdams Peil) genoemd. AP en NAP zijn dus hetzelfde. De aanduiding 'Normaal' gaf in de tussenliggende periode alleen aan dat het om een gecorrigeerde (genormaliseerde, vandaar 'N') hoogte ging.

Voor het gemak wordt het NAP vaak gelijkgesteld aan het gemiddelde zeeniveau. Historisch ligt het NAP echter dichterbij het gemiddelde hoogwaterniveau in het IJ vóór de afsluiting in 1872. In 2007 is de steen in de Eenhoornsluis weer officieel als NAP-punt opgenomen, waaruit bleek dat deze 2,615 boven NAP lag, 61mm lager dan in 1683.

In 1879 werd Pruisen aangesloten op het NAP. Het peil heet hier *Normalnull* (NN=NAP). Het NAP wordt ook in Luxemburg gebruikt en sinds 1973 ook in Zweden, Noorwegen en Finland. De Belgische Tweede Algemene Waterpassing ligt 2,33 meter lager.

Het NAP is de referentiehoogte ofwel peil waaraan hoogtemetingen in Nederland worden gerelateerd. Het NAP-net bestaat uit ongeveer 35.000 peilmerken, meestal bronzen bouten met het opschrift NAP, aangebracht in kaden, bruggen, muren en bouwwerken of op palen en ook op veertig ondergrondse peilmerken. Vrijwel overal in Nederland is binnen de afstand van 1 kilometer een peilmerk te vinden. In de monumentale woning op het Mgr. Biermansplein in Westerhoven is eenzelfde steen aangebracht met een hoogte van 27,63 boven AP. De onderlinge hoogteverschillen tussen de peilmerken worden nauwkeurig vastgelegd. Eens in de tien jaar bepaalt Rijkswaterstaat opnieuw de hoogte van de peilmerken.

De hoogtemetingen werden vroeger met waterpastoestellen gedaan. Dat was een secuur werk. Ik spreek uit ervaring want ik heb zelf voor mijn werkzaamheden vele waterpassingen gedaan. Als het verschil bij afsluiting te groot was, moest je opnieuw beginnen. Tegenwoordig werkt men via satellieten. Dat gaat veel sneller.

Op bijgaande foto is een waterpastoestel van ca. 100 jaar oud afgebeeld. De Heemkundekring Bergeijk heeft het onlangs gekregen van de familie Bruns.

In de gemeente Bergeijk schommelen de NAP hoogten tussen de 25,00 m nabij de Volmolen en ca. 43,00 meter bij het hoogste punt van Brabant in Luykgestel.

Het laagste punt van Nederland ligt op 6,76 meter onder NAP in Nieuwerkerk aan de IJssel; het hoogste punt van het vaste land bij

het Drielandenpunt op de Vaalserberg op NAP +322,4 meter.

Onlangs heb ik vernomen dat de nieuwe eigenaar van de boerderij iets met de steen wil doen. Mogelijk wil hij de steen ergens in herplaatsen. Dit dient dan wel heel nauwkeurig te geschieden, anders is de exacte hoogte verloren.

Frits van der Heijden

BERGEIJK IS WEER EEN MOLENTJE RIJKER ...

Onze Heemkundekring heeft onlangs weer een bijzondere aanwinst aan haar collectie kunnen toevoegen. Het is een maquette van de Bergeijkse standaardmolen aan de Ekkerstraat. Over die molen werd al in de veertiende eeuw geschreven. Eeuwen later staathij er nog steeds. Eerst in een open landschap, nu in een bebouwde omgeving.

De maquette is gemaakt door Jack Linssen (1933-2016). Jack, geboortig van Best, bijna twintig jaar met zijn gezin woonachtig in Bergeijk, heeft jaren de kost verdiend als reproductielaborant bij drukkerij Gestel. Maar op een gegeven moment begon hij te sukkelen met zijn gezondheid en werd hij afgekeurd, zoals dat toen heette. Zijn creativiteit leed daar niet onder. Integendeel, zijn passie voor schilderen, fotograferen en modelbouw bloeide helemaal op. Met modelbouw kwam hij tot fraaie resultaten. Hij bouwde op schaal het schip 'De Draak' van de koninklijke familie tot in detail na. Ook aan Amerikaanse (stoom-)boten uit de negentiende

eeuw besteedde hij honderden uren. Ook bouwde hij in klein formaat een kopie van een treinstel met alles erop en eraan. Een lust voor het oog.

Als fotograaf ging zijn speciale belangstelling naar de water- en windmolens in Brabant en verre omgeving. De windmolen van Bergeijk vormde een nieuwe uitdaging. Hij woonde toen in Bergeijk, hier gekomen via Riethoven en Westerhoven, waar hij met zijn vrouw een aantal jaren een snackbar had geëxploiteerd.

Normaal gesproken is de standaardmolen van Bergeijk niet toegankelijk voor hobbyisten. Maar nadat Jack de toenmalige molenaar had uitgelegd dat hij een maquette wilde maken en hiervoor de details middels foto's nodig had (tekeningen waren er niet), kreeg hij alle medewerking.

Ontelbare keren bezocht hij de molen. Halsbrekende toeren haalde hij uit om bepaalde details te kunnen fotograferen. Het is dan 1996-1997. Bijna een jaar heeft Jack erover gedaan om een schaalmodel te maken. Het werd schaal 1:34. De afronding stelde hij iedere keer uit omdat hij – Pietje Secuur – de perfectie nastreefde. En nu staat ie daar in onze heemkamer: een prachtige verkleinde uitgave van de Bergeijkse standaardmolen. Het exterieur (de buitenkant) laat niks nieuws zien. Maar met het openen van een paar

luikjes kan ook het interieur van de molen worden bekeken.

De inblik is verbluffend! In de toekomst zal er zeker een gelegenheid gevonden worden om de aanwinst aan een breed publiek te tonen.

Met dank aan mevrouw Riet Linssen- Wittenberg te Veldhoven en haar vriendin Ans Baken te Dommelen, die de weg naar de Heemkundekring Bergeijk wisten te vinden.

Ad Tilborghs

IN DIT NUMMER

Ter Inleiding <i>Cas van Houtert</i>	pag. 1
Bergeijkse geloofsperikelen in de jaren zestig van de vorige eeuw <i>Ad Tilborghs</i>	pag. 3
Juffrouw Berta: diep vernederd <i>Ad Tilborghs</i>	pag. 8
De “nieuwe” kerk op ’t Hof (1964-1994) <i>Ad Tilborghs</i>	pag. 10
De talentvolle halfbroers van meester Panken <i>Wim van Dooremolen</i>	pag. 12
Gèssels: een ‘dialecteiland’ in Brabant <i>Jan van den Dungen</i>	pag. 18
De peilsteen van Maaij 1 <i>Fris van der Heijden</i>	pag. 21
Bergeijk is weer een molen rijker <i>Ad Tilborghs</i>	pag. 26

Redactie: info@heemkundekringbergeijk.nl

Cas van Houtert

Wim van Dooremolen

Jaap Bussing

Ad Tilborghs

Martien Veekens (tevens vormgeving en productie)